

“ושמרתם את המצות - אין מחמיצין את המצוות” ביטול קליפת מצרים החמור שהיא העצלות בזכות הזריזות שמקרבת הגאולה בבחינת “אחישנה”

בפרשתנו פרשת בא (שמות יב-ז): “ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים, ושמרתם את היום הזה לדורותיכם חקת עולם”. ופירש רש"י בשם המכילתא: “רבי יאשיה אומר, אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות, אלא אם באה לידך עשה אותה מיד”.

ראוי להתבונן מה ראה הקב"ה נותן התורה על ככה, ללמדנו דוקא כאן במצות: “ושמרתם את המצות”, שלא להחמיץ את המצוות אלא לקיימן בזריזות. ביאור נפלא על כך למדנו מדברי מרן ה"חתם סופר" (פרשתנו דף נח. ד"ה ושמרתם) וביתר ביאור מכתב יד קדשו [שנדפס ב"מכתב סופר" בהג"ה ח"ב דף פד.], על פי מה שכתוב (שמות יב-לט): “ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ, כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם”.

ומבואר בסידור האריז"ל בהגדה של פסח (ד"ה ולא יכלו להתמהמה) הטעם שלא יכלו להתמהמה, כי כבר היו שקועים במ"ט שערי טומאה, ואם היו מתמהמהים עוד בגלות מצרים היו שקועים בשער הנ' ולא היו יכולים לצאת משם לעולם. נמצינו למדים מזה כי בזכות שנזדרז הקב"ה כביכול להוציא את ישראל ממצרים לא שקעו בני' שערי טומאה, ומזה נשכיל להבין להזדרז בקיום המצוות, כי אם נדחה את קיום המצוה עלול היצר להחמיץ את המצוה ולגרם לנו כל מיני ביטולים.

מצרים קליפת חמור היא העצלות

כדרכה של תורה הנדרשת בשבעים פנים נראה לבאר מדוע דוקא כאן ביציאת מצרים גילה לנו הקב"ה בתורתו: “ושמרתם את המצות”, שלא להחמיץ את המצוות אלא לקיימה מיד בזריזות, בהקדם לבאר מה שכתוב (שמות ד-כ): “ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור, וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלקים בידו”.

ופירש רש"י: “על החמור - חמור המיוחד, הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק, והוא שעתיד מלך המשיח להיגלות עליו, שנאמר (זכריה ט-ט) עני ורוכב על חמור”. וצריך ביאור להבין החוט המקשר בין שלשה האירועים לרכיבה על החמור: (א) מה שחבש אברהם את החמור הזה לעקידת יצחק. (ב) מה שהרכיב משה את אשתו ואת בניו על חמור זה. (ג) מה שעתיד מלך המשיח להיגלות עליו בבחינת: “עני ורוכב על חמור”.

רחש לבי דבר טוב לבאר כל זה על פי המבואר בזוהר הקדוש (פרשת וישלח כג). כי מצרים הם קליפת חמור, כמו שהעיד עליהם הנביא (יחזקאל כג-כ): “אשר בשר חמורים בשרם”. ובלשון הזוהר: “ומצרים דאינון חמורים, דכתיב בהו אשר בשר חמורים בשרם”. וכן מבואר במדרש (שמו"ר יח-י): “הרבה נסים עשה הקב"ה לישראל, הרג בכורי מצרים שהיו משולים לבהמה, שנאמר אשר בשר חמורים בשרם”. וצריך ביאור ענין מהות קליפת החמור בדרך עבודה.

ויש ללמוד הביאור על כך ממשנתו הטהורה של המקובל האלקי הרמ"ק - רבינו משה קורדבירו זי"ע בספר “אור יקר” (פרשת פקודי כרך יא דף רפד), כי ישמעאל הוא קליפת חמור שהיא העצלות, כי כן דרכו של החמור שאינו רץ בזריזות אלא בעצלות, והנה הדברים בלשון קדשו:

“קליפת ישמעאל שיצא מאברהם, והיינו סוד חמור שעסקיו רעים, שהיה אברהם כובשו תמיד, כאומרו (בראשית כב-ג) ויחבוש את חמורו, ואמר לישמעאל שבו לכם פה עם החמור, והיינו סוד רוח עצלות המתעצל האדם מלעסוק בתורה ובמצוות”. וכן כתב עוד ב”אור יקר” על התקוני הזוהר (דף רח): “קליפת החמור העצל היא מצד הימין, ולכן נאמר בו באברהם ויחבוש את חמורו העצל, זרזו למעשה המצוה, והיינו מפני שקרירות המצוה וחמיצותה מן הימין, והיינו ושמרתם את המצוות, אל תחמיצו את המצוות”.

ונראה פשוט כי הרמ"ק נתכוון לפרש בזה הפסוק שנאמר בפרשת העקידה (שם): “וישכם

אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו”. והנה כבר הבאנו לשון הגמרא (פסחים ד.) שמפסוק זה למדנו זריזות לדברי מצוה: “זריזין מקדימים למצוות, שנאמר וישכם אברהם בבוקר”, ועל כך מוסיף הרמ"ק לפרש: “וישכם אברהם בבוקר”, לקיים מצות העקידה בזריזות, “ויחבוש את חמורו”, שחבש וכבש בכך את קליפת חמור שהיא העצלות.

ויש להעיר מה שמצינו בענין זה חידוש גדול בדברי בעל התניא ב”אגרת הקודש” (פרק כא), כי עיקר הגדלות של ניסיון של העקידה הוא, שקיים בזריזות המצוה לשחוט את בנו יחידו שנולד לו למאה שנה, והנה הדברים בלשון קדשו:

“וזריזותיה דאברהם אבינו ע"ה היא העומדת לעד לנו ולבנינו עד עולם, כי העקידה עצמה אינה נחשבה כל כך לניסיון גדול לערך מעלת אברהם אבינו ע"ה, בשגם כי ה' דיבר בו (בראשית כב-ב) קח נא את בנך כו', והרי כמה וכמה קדושים שמסרו נפשם על קדושת ה' גם כי לא דיבר ה' בם, רק שאברהם אבינו ע"ה עשה זאת בזריזות נפלאה, להראות שמחתו וחפצו למלאות רצון קונו ולעשות נחת רוח ליוצרו, וממנו למדו רז"ל לקיום כל המצוות”.

הנה כי כן למדנו מזה כי קליפת מצרים חמור היא העצלות. ואל תתמה שהרי הרמ"ק כתב כי ישמעאל הוא קליפת חמור, כי באמת ישמעאל ומצרים הם קליפה אחת ויש להם שר אחד ששמו רהב, כמו שכתב המקובל האלקי רבי שמשון מאוסטרופאלי זי"ע ב”לקוטי שושנים” (ד"ה איתא במדרש) בלשון קדשו: “כי שר של מצרים ושר של ישמעאל שר אחד להם ששמו רהב”. לכן אין זה פלא כי ישמעאל ומצרים שניהם הם קליפת החמור.

“משמרה ראשונה חמור נוער”

ועתה בא וראה כי על פי האמור יפתח לנו פתח להבין מה ששינוי בגמרא (ברכות ג.): “שלש משמרות הוי הלילה... משמרה ראשונה חמור

חתם סופר: קיום המצוות בזריזות אנו למדים מהקב"ה, שהזדרז להוציא את ישראל ממצרים שלא ישקעו בני' שערי טומאה

זוהר הקדוש: קליפת מצרים היא החמור אשר עליהם אמר הנביא יחזקאל: "אשר בשר חמורים בשרם"

רמ"ק: קליפת החמור היא העצלות שהכניעו אברהם אבינו בשעת העקידה ככתוב: "ויחבוש את חמורו"

פלא והפלא: הלא החמור נושא על גבו משא כבד יותר מכל בעל חי, אם כן איך אפשר לומר שהוא עצל

ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער", שהם הקליפות והמזיקים שהם בבחינת חיתו יער שרוצים לטרוף את הקדושה ח"ו.

זאת ועוד ידוע כי הכל הולך אחר ההתחלה, כמו שכתב ב"אגרא דפרקא" (סימן רה) לפרש רמז הכתוב בפרשתנו (שמות יג-ב): "קדש לי כל בכור", שראוי להתקדש בתחילת היום שהיא בבחינת בכור, כי על ידי זה יכול להתקדש בקלות כל היום, הנה כי כן מטעם זה ראוי לעסוק בתורה בתחילת הלילה, כדי לבטל מיד את שליטת החיצונים בלילה.

מעתה יש לומר כי זהו ביאור: "משמרה ראשונה חמור נוער", כי בתחילת הלילה כאשר איש ישראל צריך להתחיל את חשכות הלילה בעסק התורה, "חמור נוער" - להפיל על האדם עייפות ועצלות בטענה שהוא כבר עייף מעבודת היום, ומפתה אותו לנוח ולדחות את העסק בתורה ומצוות ליום מחר.

זכור אמרו על כך בספרים הקדושים רמז הכתוב במלחמת עמלק (שמות יז-ט): "ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הילחם בעמלק מחר". פירוש, צא הילחם באותו עמלק "מחר" שדוחה הכל מהיום למחר. ויש לומר כי ענין זה רמזו בתיבת מח"ר שהיא אותיות חמ"ר והוא נטריקון מ'שמרה ראשונה ח'מור. מכל האמור נשכיל להבין כי ביטול קליפת חמור הוא על ידי קיום המצוות בזריזות היפך העצלות, כמו שמצינו אצל אברהם במצות העקידה: "וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו" - על ידי קיום המצוה בזריזות חבש והכניע את קליפת חמור.

"יששכר חמור גרם" - להכניע קליפת חמור

חשבתי דרכי להוסיף תבלין לבאר בדרך עבודה ענין ביטול קליפת חמור, בהקדם ליישב קושיא עצומה על הרמ"ק שקליפת החמור היא העצלות, ממה שדיבר יעקב אבינו בשבחו של יששכר עמוד התורה (בראשית מט-ד): "יששכר

לו הבורא יתברך שיוכל לקום באשמורות וילמוד אז גם כן הרבה, ומי ששומע לפתויי היצר לישכב ולישן תיכף בתחילת הלילה בלא לימוד יכבד עליו לקום באשמורת, כי היצר יאסרהו כמו בנחושתיים על ידי מה שהגביר על עצמו היצר בתחילת הלילה קודם השינה, וזה שאמר דוד שאם זכרתיך על יצועי ללמוד קודם השינה, הרי אז ודאי באשמורות אהגה בך".

רעיון נשגב זה מצינו ב"דברי יחזקאל" להרה"ק משינאווע זי"ע (תהלים שם) בשם הרה"ק רבי מאיר מפרמישלאן זי"ע, לפרש הפסוק הנ"ל: "אם זכרתיך על יצועי באשמורות אהגה בך", על פי מה שכתב המחבר בהלכה הראשונה בשלחן ערוך (או"ח סי' א סעיף א): "יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו שיהא הוא מעורר השחר". וכתב על זה הרמ"א בהגה: "ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב, ומיד שיעור משנתו יקום בזריזות לעבודת בוראו יתברך ויתעלה".

תמה על כך רבי מאיר הלא המחבר דיבר מהשכמה בבוקר, מדוע אם כן הוסיף עליו הרמ"א מעניני שכיבה. ותירץ בדברי קדשו כי אם הולכים לישון בלילה כסוס אי אפשר לקום בבוקר כארי, לכן הוסיף הרמ"א כי כדי לקום בבוקר ולהתגבר כארי, צריך כי בשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב, ואם ישן כך מובטח לו שיקום בבוקר ויתגבר כארי. וזהו שאמר דוד המלך: "אם זכרתיך על יצועי" בשכבי בלילה, מובטח כי "באשמורות אהגה בך".

עסק התורה בתחילת הלילה לבטל שליטת החיצונים

ונראה לבאר עוד ענין עסק התורה דוקא בתחילת הלילה, על פי המבואר ב"שער הכוונות" לרבינו האריז"ל (ענין כוונת ק"ש דרוש ג): "כי שליטת וממשלת החיצונים האמיתית אינה אלא בלילה". ונרמז בפסוק (תהלים קד-ב): "תשת חושך

נוער". וכתב הקדוש רבי שמשון מאוסטרופאלי זי"ע ב"לקוטי שושנים" (ד"ה רזין עילאין), שהכוונה בזה על קליפת החמור שנוער וצועק במשמורה ראשונה של הלילה, וסימן לדבר כי חמ"ר חסר כפי שכתוב בתורה נטריקון מ'שמרה ראשונה ח'מור עכדה"ק. וצריך ביאור להבין ענין קליפת החמור שנוער דוקא במשמורה ראשונה של הלילה.

ונראה לבאר הענין בזה על פי מה ששינוי בגמרא (ברכות יד.): "כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן, אין מבשרין אותו בשורות רעות, שנאמר (משלי יט-כג) ושבוע ילון בל יפקד רע". וכתב ב"ראשית חכמה" (שער הקדושה פרק יז) הכוונה בזה, כי בזכות העסק בתורה בלילה לפני שעולה על מיטתו, הוא זוכה להינצל מאש התאוה של היצר הרע שלא יהיה נקרא רע.

וזהו שנפסק בשלחן ערוך (או"ח סימן רלח סעיף א): "צריך ליזהר בלימוד הלילה יותר מבשל יום, והמבטלו עונשו מרובה". והמקור לכך הוא בגמרא (סנהדרין צב.): "כל בית שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה אש אוכלתו". ויש לומר שהכוונה בזה על אש היצר ששולט במי שאינו עוסק בתורה בלילה, לא כן במי שמשביע עצמו מדברי תורה ולן אשר מובטח לו: "בל יפקד רע" - שלא ישלוט בו היצר הרע.

בענין זה מצינו ב"מגיד מישירים" (פרשת אמור), כי המלאך המגיד שנתגלה למאורו של עולם רבי יוסף קארו בעל "בית יוסף" ושלחן ערוך, אמר לו: "וקודם השינה תקרא עשרה פרקים, ובה יתעלה נשמתך מעלה מעלה, וישיג כמה מדרגות וכמה מעלות טובות, בהרהור אותם המשניות שקרית קודם השינה".

"אם זכרתיך על יצועי באשמורות אהגה בך"

ומה נפלאים הם דברי "עמוד העבודה" (טשערנאוויץ תרכג) מהמקובל האלקי רבי ברוך מקאסוב זי"ע (ליקוטים שבסוף הספר דף רכט טור ג), שכתב בלשון קדשו:

"שמעתי ממוהרי"ל [פיסטנר] על פסוק (תהלים סג-ז) אם זכרתיך על יצועי באשמורות אהגה בך, כי לפעמים יאמר אדם לא אלמוד בתחילת הלילה קודם השינה, אלא אשכב ואישן תיכף בתחילת הלילה, כדי שאוכל לקום באשמורת, ה' או ו' שעות קודם אור היום ואז אלמד, כל זה הוא מפתויי היצר.

אבל האמת הוא בדוק ומנוסה, כי אם יתאמץ אדם ללמוד בתחילת הלילה קודם השינה, יעזור

איגר ציין לדברי ה"ערוך" (ערך חמרא) שכתב: "כלומר כשחזר יעקב מן השדה נהק החמור, ושמעה לאה ויצאה לקראתו".

וכן מבואר בתרגום יונתן על הפסוק (בראשית ל-20): "ויבא יעקב מן השדה בערב ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא - ועל יעקב מן חקלא ברמשא, ושמעת לאה קל נהיקה דחמרא, וידעת דהא יעקב אתא, ונפקת לאה לקדמותיה ואמרת לותי תעול". וצריך ביאור מדוע סיבב הקב"ה שיששכר עמוד התורה יולד דוקא על ידי נהקת החמור.

אך לפי האמור יתבאר הענין כמין חומר, כי מאחר שזאת היא גדולתו של יששכר עמוד התורה: "וירא מנוחה כי טוב" - גם אחרי יום מלא בעסק התורה, כאשר הוא שומע את החמור נוער במשמרה ראשונה, להפיל על האדם עייפות ועצלות, עם כל זאת: "ויט שכמו לסבול" - לעסוק תורה גם בלילה, לכן סיבב הקב"ה שיוולד יששכר דוקא על ידי החמור הנוער במשמרה ראשונה של הלילה, לרמז כי הוא מכניע את קליפת החמור בכח קדושתו והתמדתו בעסק התורה.

כיון שבאנו לידי כך ירווח לבנו להבין מה שאמר הכתוב: "ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים". ופירש רש"י בשם המכילתא: "אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות, אלא אם באה לידך עשה אותה מיד".

הביאור בזה כי היות שקליפת מצרים היא החמור שהיא העצלות, והרי תכלית היציאה ממצרים היא לצאת לא רק מהגלות הגופנית אלא גם מהגלות הרוחנית, לכן סלל הקב"ה את הדרך לכל ישראל במה שהקדים לגאול אותם בזריזות לפני הזמן כדי שלא ישקעו בני שערי טומאה, עד כדי כך שלא הספיק בצקם להחמיץ, כדי שנלמד מזה ללכת בדרכיו לקיים מצוות ה' בזריזות.

ומטעם זה מצינו בפסח מצרים שנצטוו ישראל (שמות יב-יא): "ואכלתם אותו בחיפזון", הכל כדי להכניע קליפת החמור היא העצלות. ועל כך מזהיר אותנו הכתוב: "ושמרתם את המצות - כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות, אלא אם באה לידך עשה אותה מיד", שנעבוד את ה' תמיד בזריזות כדי שלא ניפול ח"ו בקליפת החמור היא העצלות.

הרכיבה על החמור להכניע את קליפת החמור

בדרך זו במסילה נעלה לבאר החוט המקשר בין שלש הרכיבות על החמור שהביא רש"י: "ויקח

תשובה: החמור מצדיק את עצלותו בכך שהוא נושא משא כבד, כדי שגם האדם יתעצל בתורה בטענה זו

"יששכר חמור גרם" - יששכר עמוד התורה נושא על גבו משא כבד של התורה ועם כל זאת אינו מתעצל

הגאולה העתידה תלויה בעבודתנו: "זכו" - לעבוד את ה' בזריזות, "אחישנה" - יחיש הקב"ה את הגאולה

"לא זכו" - שיעבדו בעצלות, "עני ורוכב על החמור", יצטרך משיח להכניע את העצלות של קליפת חמור

כי המשא הכבד והעצלות של החמור הם שני צדדים של אותו מטבע - קליפת העצלות.

מענה יאירו עינינו וישמח לבנו להבין מה ששיבב יעקב אבינו את יששכר עמוד התורה: "יששכר חמור גרם רובץ בין המשפתיים". ופירש רש"י: "חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמתעניין אותו משא כבד". כי גדולתו של יששכר היא בכך, שגם הוא כמו החמור נושא על גבו משא כבד של עסק התורה, אולם בניגוד לחמור הוא אינו משתמש עם זה כצידוק להתנהג בעצלות, אלא הוא ממשיך לעסוק בתורה בזריזות בלי שום עצלות.

והביא ראייה לכח הזריזות שלי בלי שום עצלות: "וירא מנוחה כי טוב", בלילה כשהוא עייף אחרי שעסק בתורה של כל היום, גם הוא רואה ומבין כי טוב לנוח, כפיתוי של קליפת חמור הנוער במשמרה ראשונה כדי להפיל עצלות ועייפות על האדם, "ואת הארץ כי נעמה", גם הוא מכיר את הנעימות של העולם הזה, אך עם כל זאת הוא ממשיך לעסוק בתורה בלילה, "ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד", ובכך הוא מכניע את קליפת החמור.

"יששכר חמור גרם" - חמור נוער גרם ללידתו

ועתה בא וראה נפלאות התורה, כי על פי האמור יפתח לנו פתח להבין מה שמבואר במדרש (ב"ר צט-ט), שיששכר נולד על ידי נעירת החמור בתחילת הלילה, והנה הוא מאמר המדרש על הפסוק: "יששכר חמור גרם - חמור גרם אותו [שנולד יששכר], וכי מנין היתה לאה יודעת שבא יעקב, אלא נהק החמור ושמעה קולו ויצאת לקראתו".

וזהו ביאור הגמרא (נדה לא): "שהקב"ה סייע באותו מעשה, שנאמר יששכר חמור גרם, חמור גרם לו ליששכר". ופירש רש"י: "שנטה חמורו של יעקב לאהל לאה". ובגליון הש"ס לרבי עקיבא

חמור גרם רובץ בין המשפתיים, וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד". ופירש רש"י: "יששכר חמור גרם - חמור בעל עצמות, סובל עול תורה כחמור חזק שמתעניין אותו משא כבד".

מבואר מזה כי ההגדרה של יששכר עמוד התורה שהוא סובל את עול התורה כחמור למשא כבד, וכן שנינו בגמרא (ע"ז ה:): "תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשא". ולפי זה יש לתמוה הפלא ופלא, איך זה מתאים עם מה שלמדנו מדברי הרמ"ק כי קליפת החמור היא העצלות, הלא אנו רואים שהוא נושא על גבו משא כבד עד כדי כך שיששכר נשתבח בכך: "יששכר חמור גרם".

ונראה לומר בזה רעיון נכבד, כי גם ענין המשא הכבד שנושא החמור על גבו, הוא חלק בלתי נפרד מקליפת העצלות של החמור, כי החמור מצדיק בכך את העצלות שלו בטענה, כי הסיבה שהוא הולך בעצלות ולא בזריזות היא, משום שהוא נושא על גבו משא כבד וקשה לו ללכת בזריזות.

ובכך כוונתו להפיל את איש ישראל ברשתו, כי מאחר שעסק התורה וקיום מצוותיה הם משא כבד עד מאד, כמו ששינו בגמרא (ברכות סג:): "מנין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר (במדבר יט-יד) זאת התורה אדם כי ימות באהל". זאת ועוד שנינו בגמרא (ר"ה כח:): "מצוות לאו ליהנות ניתנו". ופירש רש"י: "לא ליהנות ניתנו לישראל, להיות קיומם להם הנאה, אלא לעול על צוואריהם".

הנה כי כן זהו ביאור ענין קליפת החמור שהיא העצלות, שהרי זה כאילו החמור אומר לנו הלא תראו שאני הולך בעצלות, כי אני נושא על גבי משא כבד עד מאד, ומזה תשכילו להבין שגם אתם בהיותכם נושאים על גבכם משא כבד של תורה ומצוות, אתם צריכים ללכת בעצלות ולא בזריזות כדי שלא תיכשלו במשימתכם. נמצא

את קליפת החמור שהיא העצלות, החל ברכיבת אברהם על החמור כשהשכים בבוקר בזריזות לעקוד את יצחק בנו, וההמשך במשה שהרכיב את אשתו ואת בניו על החמור כשהחזירים למצרים, והסיום הוא במלך המשיח כלשון רש"י: "והוא שעתיד מלך המשיח להיגלות עליו, שנאמר עני ורוכב על חמור". פירוש שירכב על החמור להכניע לעולמי עד את קליפת החמור, (קהלת ד-ב): "והחוט המשולש לא במהרה ניתק".

"היום אם בקולו תשמעו" - "היום" בזריזות ולא למחר

בדרך המלך נלך לבאר לפי זה מה שנתחכם משיח לומר לרבי יהושע בן לוי שיבוא "היום", ולא אמר לו בפירוש שיבוא "היום אם בקולו תשמעו". הביאור בזה על פי מה שכתוב בפרשה שניה של קריאת שמע (דברים יא-ג): "והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי אשר אנכי מצוה אתכם היום". וצריך ביאור תיבת "היום".

יש לומר שהכתוב נתכוון בזה שנעבוד את ה' לא רק בקיום המצוות בפועל, אלא גם במדת הזריזות שלא ניפול ברשת היצר שדוחה הכל למחר, ועל זה אומר הכתוב: "והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי אשר אנכי מצוה אתכם היום" - "היום" ולא למחר. וזהו פירוש הכתוב (דברים ד-ד): "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום". ללמדנו כי המבחן של הדביקות בה' הוא כשעובדים את ה' בזריזות "היום" ולא דוחים את העבודה למחר.

מעתה יאירו עינינו להבין מה שלא אמר משיח דברים ברורים, שיבוא "היום אם בקולו תשמעו" כי אז היה אפשר לטעות לפרש הדברים כפשוטם, שיבוא היום אם ישמעו בקולו של הקב"ה, לכן נתחכם לומר בכוונה תחילה שיבוא "היום", כדי שישכילו להבין שיבוא רק בתנאי שיעבדו את ה' בזריזות בבחינת "היום", ולא ידחו את העבודה למחר שהוא מצד קליפת חמור.

אולם רבי יהושע בן לוי לא הבין את כוונתו והלך להתלונן לפני אליהו, עד שפירש לו אליהו שכוונת המשיח היתה על הפסוק: "היום אם בקולו תשמעו", ומה שאמר לו רק מילת "היום" הוא כדי לרמז לו על מדת הזריזות לא לדחות העבודה למחר. לכן מיד אחר כך דרש רבי יהושע בן לוי: "זכו אחישנה, לא זכו בעתה", כלומר זכו לעבוד את ה' בזריזות בבחינת "היום", אז גם משיח יבוא בזריזות על ענני הכבוד לגאלנו בבחינת "אחישנה" במהרה בימינו אמן.

הוא, וכתוב (זכריה ט-ט) [הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא] עני ורוכב על חמור, זכו - עם ענני שמיא, לא זכו - עני ורוכב על החמור".

ופירש רש"י: "עם ענני שמיא, כבר אינש אתי במהירות, [כבן אדם הבא במהירות], וכתוב עני ורוכב על החמור, כעני הבא על חמורו בעצלות". וכתב ב"תורת חיים" (שם) כי בכך נתכוון רבי יהושע בן לוי לפרש גם את מאמרו הראשון: "זכו אחישנה", יחיש הקב"ה את הגאולה על ידי שמשח יבוא על ענני השמים, "לא זכו בעתה", כי אז יבוא המשיח על ענני השמים אלא בבחינת: "עני ורוכב על החמור".

אלא שעתה מוטלת עלינו חובת הביאור להבין מה שאמר רבי יהושע בן לוי שאמר: "זכו אחישנה, לא זכו בעתה", במה מתבטאת בחינת "זכו" שמקרבת את הגאולה לעומת "לא זכו". עוד ראוי להתבונן גם במאמר השני של רבי יהושע בן לוי: "לא זכו - עני ורוכב על החמור". והנה ביטוי זה מקורו בדברי הנביא (זכריה ט-ט): "גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים, הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור". וצריך ביאור מה ראה הנביא לבטא את הבחינה של: "לא זכו" במשל של "עני ורוכב על החמור", וכי לא מצא בעל חי מכובד אחר לבטא את בואו של משיח בעתו ובזמנו.

ונראה לבאר הענין בזה על פי מה ששינוי בגמרא (מגילה יב:): "במדה שאדם מודד בה מודדין לו". אמור מעתה כי זהו ביאור המאמר: "זכו אחישנה", כלומר אם זכו לעבוד את ה' בזריזות, כי אז מדה כנגד מדה גם הקב"ה יחיש את הגאולה, "לא זכו" שאינם עובדים את ה' בזריזות כי אם בעצלות, אז מדה כנגד מדה גם הגאולה תבוא בעצלות רק בעתה.

וזהו גם כן ביאור מאמר השני של רבי יהושע בן לוי: "זכו - עם ענני שמיא, לא זכו - עני ורוכב על החמור". כי אם זכו לעבוד את ה' בזריזות, אזי מדה כנגד מדה יבוא משיח גם כן בזריזות בענני השמים, אבל אם ח"ו לא זכו כי עובדים את ה' בעצלות, הרי מוכרח משיח להכניע תחילה את קליפת החמור שהיא העצלות, ולכן יתמהמה לבוא כי הוא בבחינת: "עני" מצד העדר המעשים הטובים של ישראל, זאת ועוד שהוא "רוכב על החמור", כלומר שהוא צריך לרכב על החמור להכניע את קליפת העצלות.

ובכך מתקשרות להפליא כל שלש הרכיבות על החמור, אשר הצד השוה שבהם הוא להכניע

משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור - על החמור, חמור המיוחד, הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק, והוא שעתיד מלך המשיח להיגלות עליו, שנאמר עני ורוכב על חמור". הביאור בזה הוא כי חמור זה הוא קליפת החמור שהיא העצלות, והרכיבה על החמור תכליתה לשלוט ולהיות למעלה מקליפת החמור.

והנה הראשון שהכניע קליפת חמור הוא אברהם אבינו בפרשת העקידה כמו שכתוב: "וישכם אברהם בבוקר" בזריזות, "ויחבש את חמורו", שחבש והכניע את קליפת החמור שהיא העצלות. וממנו למד משה כאשר ביקש להביא את אשתו ואת בניו למצרים להקדים רפואה למכה: "וירכיבם על החמור", שלימד אותם לרכב על החמור על ידי שיעבדו את ה' במדת הזריזות.

אמנם כדי לבאר גם הקשר השלישי: "והוא שעתיד מלך המשיח להיגלות עליו שנאמר עני ורוכב על חמור", הבה נתבונן במאמר פלא שמצינו בגמרא (סנהדרין צח.), בענין רבי יהושע בן לוי שפגש את משיח ושאל אותו: "לאימת אתי מר" - מתי אתה בא לגאול את ישראל, השיב לו משיח שיבוא: "היום". ויהי כאשר עבר היום ומשיח לא הגיע, הלך רבי יהושע בן לוי אצל אליהו הנביא והתלונן לפניו על משיח ששיקר לו.

על כך השיב לו אליהו כי משיח נתכוון לומר שיבוא (תהלים צה-ז): "היום אם בקולו תשמעו". פירוש, שיבוא "היום" אם ישמעו ישראל בקולו של הקב"ה. ויש לתמוה הפלא ופלא, מה ראה משיח על ככה להתחכם בתשובתו ולומר שיבוא "היום", שיש בזה מקום לטעות שאכן יבוא היום, הלא היה יותר ברור אם היה אומר מפורש שיבוא: "היום אם בקולו תשמעו".

"עני ורוכב על החמור" - להכניע קליפת החמור

ונראה לברר מקחו של צדיק עומק כוונתו של מלך המשיח, שהדגיש בכוונה תחילה את תיבת "היום" כדי ללמדנו, מהי הדרך הישרה שיבור לו איש ישראל לקרב את ביאת המשיח לקראת הגאולה העתידה. נקדים מה ששינוי בגמרא (סנהדרין צח.):

"אמר רבי אלכסנדר, רבי יהושע בן לוי רמי, כתיב (ישעיה ס-כב) בעתה וכתוב אחישנה, [אני ה' בעתה אחישנה], זכו אחישנה, לא זכו בעתה. אמר רבי אלכסנדר, רבי יהושע בן לוי רמי, כתיב (דניאל ז-ג) וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתיה

לרפואה שלימה של הגאון רבי שלום חיים בן עליזה שליט"א נדבת דר. רפאל ולימור מהדב הי"ו

לקבלת המאמרים באימייל: mamarim@shvileipinchas.com